

Onvermijdelijke koeien

In de gangen van het Meertens Instituut hangt kunst die past bij het jongste onderzoek. Deze zomer staat de vraag centraal: wat is nou typisch Nederlands?

TEKST **Joost van Velzen**

Als Nederlanders een mooi stuk natuur in eigen land zien, roepen ze al snel: prachtig, die duinen. Net het buitenland! Maar komen we terug van vakantie uit dat mooie buitenland, dan heeft dat vertrouwde vaderlandje toch ook wel wat. Inderdaad: molens bijvoorbeeld. Zoiets kan je met een lelijk woord 'Nederlandsheid' noemen. Een gevoel waarbij de ingezetenen van dit land als het ware collectief opveren en denken: ja, dit is nu typisch Nederlands.

Kunstmiddelaar Elganan Jelsma wist dat het Meertens Instituut bezig is met 'Nederlandsheid'. Ze was benieuwd wat de kunstenaars die zij kent van het onderwerp zouden maken. Jelsma noemt zich expositiemaker en heeft onder meer door haar oude baan als directeur van het Huizer Museum een behoorlijk netwerk van kunstenaars opgebouwd. "Kunstenaars vinden het zelf moeilijk om hun werk aan de man te brengen. En dus doe ik het. Het helpt als er sprake is van een thema, dat programmeert makkelijker." Met haar Hilversumse projectbureau brengt ze wel vaker kunstenaars bij elkaar die rondom een bepaald onderwerp exposeren.

Bij het Meertens Instituut kwam ze al eerder in actie toen de onderzoekers daar bezig waren met het fenomeen 'beschermheilige'. En nu hangen de kunstenaars uit haar stal dus met hun werk over 'Nederlandsheid' in de gang van 'het Meertens'. Dat oogt een beetje provisorisch wellicht – af en toe komt er een medewerker van het instituut voorbij om koffie te halen. Een ander moet een plas. Het is geen museum.

Toch heeft het instituut – bekend geworden door de romancyclus 'Het Bureau' van schrijver en ex-Meertensmedewerker J.J. Voskuil – al meerdere exposities gepland, die aansluiten bij onderzoeksthema's. Zo portretteert fotografe Saskia Aukema dit najaar in de tentoonstelling 'What's in a name' mensen die hun naam hebben veranderd, of dat incidenteel doen.

Jelsma vindt de combinatie van een onderzoeksinstituut met kunst ergens wel voor de hand liggen: "In wezen zijn kunstenaars ook onderzoekers."

Lachende Máxima

Toch komt dát niet zo in de expositie tot uitdrukking. Er hangt een schilderij van een lachende Máxima, we zien Delfts blauwe tegels, er pronkt een mooi zeegezicht, in de vitrine staat een kunstwerk van schelpen en mosselen, we ontdekken elementen van Volendamse klederdracht, de contouren van de Zuiderzee, een jute oer-Hollandse postzak, de onvermijdelijke koeien in de wei zijn op doek geschilderd en de gang vol kunst eindigt met een van gerecycled hout gemaakt portret van prinses Beatrix.

Kunstenaar Rob Schultheiss, zelf aanwezig bij de expositie, wijkt in wezen nog het meest af met zijn 'Legende van Jan Haring', een schilderij uit 2008. Zijn doek is een vette knipoog naar

Volendam 1 van Elganan Jelsma, onderdeel van de expositie.

de oude landkaarten die vroeger op school werden gebruikt bij de lessen geschiedenis. Schultheiss: "Mijn persoonlijke beeld van Nederlandsheid komt dus uit de schoolbanken."

Verder scheelt het toch niet veel of we komen Frau Antje nog tegen. Jelsma: "Misschien komt het omdat ik juist die kunstenaars heb geselecteerd die als eersten bij dit onderwerp in mij opkwamen. Waarvan ik al wist dat ze iets met dat typisch Nederlandse hadden."

Bovendien klopt het misschien wel, dat juist die bekende symbolen ook hier weer komen bovendrijven, constateert Sophie Elpers, etnoloog bij het Meertens Instituut. Zij deed onderzoek naar 'Nederlandsheid' en wat blijkt: "Sinds ongeveer een decennium eigenen wij ons symbolen als molens en tulpen weer helemaal toe. Ze staan allang niet meer voor ouboligheid of innovatieve armoede. Integendeel, we omarmen ze en proberen ze commercieel te benutten." Die omslag hebben Nederlanders volgens Elpers gemaakt na de politieke moorden op Pim Fortuyn en Theo van Gogh en na het verschijnen van Paul Scheffers essay 'Het multiculturele drama' (2000). Sinds het moment dus, dat velen de multiculturele samenleving als mislukt zijn gaan beschouwen.

Elpers denkt dat tulpen, kaas en molens niet

'Je kunt het niet forceren, je kunt nieuwe symboliek niet van bovenaf sturen'

zozeer op zichzelf ergens voor staan: "Deze symbolen herinneren de mensen aan de natie, maar ze gaan er op een speelse manier mee om. Je ziet dat bijvoorbeeld ook bij de bouw van het hotel in Zaandam dat uit een opeenstapeling van Zaanse huisjes bestaat. De emotionele lading die we tegenwoordig bij 'Nederlandsheid' hebben is vergelijkbaar met het Nederland van rond 1900 en van na de Tweede Wereldoorlog, toen iedereen zich afvroeg: Hoe moet Nederland eruitzien?"

En Nederlandsheid? Hoe moet dat er dan uitzien?

Er ontstaat een discussie aan de tafel waaraan ook de kunstenaars Jelsma en Schultheiss zit-

ten. Die laatsten zouden het maar saai vinden als het altijd en eeuwig molens, tulpen en kaas is wat hier als nationale symboliek de klok slaat. Elpers blijft als onderzoeker liever onafhankelijk. "Wat blijkt is dat het ook weer niet helemaal onveranderlijk is. Bij de Hema verkopen ze hoofddoekjes en hadden ze Arabische chocoladeletters als 'typisch Nederlands'. Het zal door de jaren heen veranderen maar je kunt het niet forceren, je kunt nieuwe symboliek niet van bovenaf sturen."

Jelsma en Schultheiss zien wel een rol voor zichzelf of collega-kunstenaars weggelegd om die nieuwe symboliek een duwtje in de rug te geven: "Kunstenaars moeten vernieuwend zijn. Ik zou me bijvoorbeeld kunnen voorstellen dat de bakfiets in de plaats komt van de klompen", stelt Schultheiss.

Rest nog de vraag of de zoektocht naar Nederlandsheid op zichzelf óók weer typisch Nederlands is. Dat blijkt niet het geval. "Je komt het fenomeen tegenwoordig in veel landen van Europa tegen", zegt de etnoloog.

De tentoonstelling Nederlandsheid in het Meertens Instituut is nog te zien tot 23 september. Bezoekers moeten wel van tevoren bellen. www.meertens.knaw.nl